

הגוזר והגזרות

המסגד המרשים הניצב בכניסה לעיר העתיקה בעכו שולח אותנו למסע בעקבות מייסדו האלים והגחמני

לאן נוסעים?

מסגד אל-ג'זאר בעכו
מסגד יום שישי מהמאה ה־18

בימים טרופים אלה, כשרשת אל-ג'זיר שוטפת את העולם עם שידורי השטנה שלה, קשה שלא להיזכר בכך דמותה האנושי מהמאה ה־18, הלוא הוא אל-ג'זאר שליט עכו הידוע לשמצה. ייתכן שנתקלתם בשמו כשביקרתם בעכו העתיקה, שכן קשה להחמיץ את המסגד הלבן הענק עם הכיפות הירוקות והצריח העצום שבנה אל-ג'זאר ב־1781, מסגד הנקרא כמובן על שמו. המסגד מייצג נאמנה את בונהו הראוותן שראה את עצמו שני רק לסולטן באיסטנבול, ואכן במשך שנים היה מסגד אל-ג'זאר בעכו השני בגודלו בארץ ישראל אחרי אל-אקצא.

220 שנה חלפו מאז מותו של אל-ג'זאר, אך לבבות עכואים רבים עוד רוטטים באימה לשמע שמו, שהוא למעשה כינוי שהודבק לו לשביעות רצונו – הקצב. שמו האמיתי היה אֶהְמֵט פְּרֻאן. הוא נולד למשפחה נוצרית ענייה בבוסניה סביב 1730 ובהיותו בן 16 או 17 נמלט מעירו אחרי שכפה את עצמו על גיסתו ואחרי שדקר אישה אחרת שלא נענתה לחיזוריו הנמרצים. הפרא הצעיר התגלגל ברחבי אסיה הקטנה עד שהגיע לפת לחם, ואז

מכר את עצמו בשוק העבדים באנטוליה. משוק העבדים הוא התגלגל למצרים ושירת בצבאו של ממלוך מקומי. נראה ששם הוא הבין באיזה צד של הלחם מרוחה החמאה, ובעיקר באיזו סכין למרוח אותה. אהמט התאסלם, ערבת את שמו לאחמד, למד ערבית וסיגל לעצמו את גינוני החיילים הממלוכים הנערצים. הוא עבר מידי ממלוך בכיר אחד למשנהו ונקשר במיוחד לאחרון שבהם שנקרא עבדאללה ביי. כשהנ"ל נהרג בהתקפה של בני שבטים בדואים במצרים יצא אחמד לנקום את מותו וחיסל במו ידיו כמעט שבעים בדואים. יש הטוענים שאז הוענק לו הכינוי המלבב שליווה אותו בהמשך חייו – אל-ג'זאר.

לא צפוי

ייתכן שהבחור היה ממשיך בקריירה עליזה של מגזרות בני אדם אילולא נקלע לברית נאמנות כפולה לשני פטרונים, שבעקבותיה נקרא לחסל דווקא את זה שאותו חיבב יותר. ברגע האחרון הוא נסוג מהמשימה והיא בוצעה על ידי אחרים, אך הפטרון המעוצבן השני הוציא עליו חווה. אל-ג'זאר נמלט לסוריה ומשם

הוקם בתקופה העות'מאנית על
שרידיה של כנסייה צלבנית שתחתיה
נמצאו שרידי מסגד מהתקופה
הערבית הקדומה. מסגד אל-ג'זאר
Anagoria

'הקצב' שעלה בסולם הדרגות
העות'מאני והפך למושל הגליל
וצידון. תומאס אולדריג', אחמד
אל-ג'זאר, 1775

אל-ג'זאר היה יכול להזמין את כל עניי עכו לארוחת בוקר של סירי אורז מתובל בארמונו, ובערב לזרוק את כולם מהעיר

הבדואי חוסל, והפאשה הצידוני זכה
לקידום מזהיר אף יותר כמושל הגליל
וצידון גם יחד, כשעכו היא בירתו.
בשלושים שנות שלטונו באזור הצליח
אל-ג'זאר לבלבל באופן יסודי את כל
הכפופים לו בין מחוות של טוב לב וחסד
להתפרצויות זעם קטלניות. הוא יכול היה
להזמין את כל עניי עכו לארוחת בוקר של
סירי אורז מתובל בארמונו, ובערב לזרוק
את כולם מהעיר. הוא ביצר את עכו באופן
מרהיב, הקים בה את המסגד הגדול, פתח
חמאם תורכי ובנה אמה כבירה שהובילה
שפע של מים לעיר, אבל גם דיכא את
המסחר הבינלאומי ושלט על כל הייבוא
והייצוא בדרום לבנון ובצפון ארץ ישראל.
הוא קידם סוחרים ובעלי מלאכה מקומיים
שרבים מהם עסקו בעיבוד כותנה, אבל

ללבנון, ובנדודיו מכפר לכפר ניצל את זמנו
המבוזבז בהתבוננות מעמיקה בביצורים
הרבים שבמרחב החדש. הוא הפך במהרה
מומחה לחומות ולשערים, וכשהדרוזים
המקומיים גילו את כישרונו הם פרסו עליו
את חסותם, על אף שרודפיו הבדואים
והממלוכים שנואי נפשם הציעו פרס נדיב
לקבלת ראשו על צלחת.
ב-1772 שיפר אל-ג'זאר את ביצוריה
של בירות באופן מזהיר והחל לעלות
בסולם דרגות השלטון המקומי תחת חסות
עות'מאנית עד שזכה להיות הפאשה של
מחוז צידון כולו. שיחק מזלו של הפאשה,
וב-1775 הוא נשלח על ידי הסולטן התורכי
בראש צבא להכניע בדואי גלילי בשם
דאהר אל-עומר ששלטונו באזור הגליל
היה עצמאי מדי בעיני העות'מאנים.

מלה בתיבה | אל-ג'זאר

הפועל גזר מיוחד בימינו בעיקר לחיתוך נייר, אבל במקרא הוא מתאר גם חיתוך אלים יותר כמו זה שנתן לאל-ג'זאר את כינויו. שלמה המלך פוסק במשפטו הידוע "גָזַר אֶת הַיָּלָד הַחַי לְשָׁנִים" (מלכים א' ג', כ"ה), ובהלל הגדול נאמר על קריעת הים "לְגַזֵּר יָם סוּף לְגַזְרִים כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ" (תהלים קל"ו, י"ג). עם השנים התייחד השימוש בפועל גזר לחיתוך הדין, כלומר לגזרותיו של בעל הסמכות, לגזרות חכמים, כמו בסיפור שבו אומר רבן גמליאל לרבי יהושע "גִּזְרֵנִי עָלֶיךָ שֶׁתָּבֹא אֲצִלִּי בְּמִקְלָךְ וּבְמַעוֹתֶיךָ בְּיוֹם הַכְּפוּרִים שֶׁחַל לְהִיֹּת בְּחֻשְׁבוֹנְךָ" (משנה, ראש השנה ב', ט'), וגם להיסק לוגי כמו גזרה שווה. בימי הביניים חזרו באשכנז להשתמש בפועל גזר במובן של חיתוך בבשר החי, והיו מוהלים שכוננו הגזר. בעברית המודרנית משמש כאמור הפועל לחיתוך נייר, אך גם לשימושים לוגיים של חיתוך, כמו מגזר ונגזרת.

גם התפרע עם מסים מנופחים, אגרות גבוהות וסחיטה ממוסדת, עד כי אזורים כפריים שלמים התרוששו ורוב יושביהם נאלצו להגר. הוא שכלל עד כדי שלמות את השיטה העות'מאנית של החזקת שלטון לאורך זמן באמצעות העברת חלקו של השלטון באיסטנבול בכספי המסים, ואת הכספים הנוספים שעשק מהנתינים לשלל לקופתו הפרטית.

אל מול הגזרות

המורשת העיקרית שהותיר אחריו אל-ג'זאר היא קובץ סיפורי זוועה על ההנאה ששאב מהתעללות באנשים שאיתרע מזלם להיקלע לאזור החיוג שלו כשהוא במצב רוח עצבני. אחד מהם היה יועצו המסור חיים פרחי. הנ"ל היה בן למשפחת גבירים דמשקאית נכבדה שבניה שימשו כגזברים של נפת דמשק כולה

וכמוכתרים של הקהילות היהודיות. הבן חיים עשה חיל במסחר ובבנקאות, ועם ידע רב בשני התחומים הגיע לעכו כדי לשמש יועץ בחצר המושל. הוא השלים עם

רחצה טקסית כהנה לתפילה המוסלמית. עמדת השהרה בחצר מסגד אל-ג'זאר
צילום: David Il, flickr

יום אחד זינק אל-ג'זאר על פרחי בחמת זעם ותלש את אוזנו, ובהזדמנות אחרת הוא קצץ בחרב את קצה אפו

ארוזתם לבד?

< בקומה השנייה של מסגד אל-ג'זאר שמורה בתוך סבכת ברזל ירוקה קווצת שער המיוחסת לזקנו של הנביא מוחמד. האוצר היקר מפז אינו מוצג לקהל, אך הוא מובל בתוך תיבה בתהלוכה חגיגית ברחובות עכו בצאת חג עיד אל-פיטר. איש אינו יודע כיצד התגלגלה קווצת השער מערב הסעודית לארץ ישראל, ומדוע הגיעה דווקא למסגד בעכו, אבל בעניינים של מסורת וקדושה לא שואלים שאלות.

< ב־2014 השלימה ממשלת צ'צ'ניה את בנייתו של מסגד עצום שהקימו יושבי הכפר אבו גוש הסמוך לירושלים, וכך הופקע מקומו של מסגד אל-ג'זאר בעכו כמסגד השני בגודלו בארץ אחרי אל-אקצא. המסגד הצ'צ'ני מתהדר בארבעה צריחים ענקיים, בכיפה מוזהבת ובהבעה של "מי זה בכלל אל-ג'זאר?"

ניקר את אחת מעיניו של פרחי. למרות התקפותיו של השליט הפסיכופת נאחז פרחי בתפקידו כדי לסייע לבני עמו. באחד הציורים המפורסמים מהימים הנעימים ההם נראה אל-ג'זאר יושב מול אדם הכפוף כמעט עד הרצפה ומסמן בידו על הצוואר באופן המסכם את גורלו של המסכן למיתה. בין חבורת האנשים העומדים סביב אפשר לזהות את פרחי בגלימת יועץ אדומה כאשר קצה אפו קצוץ ועינו המנוקרת חבושה. אכן, מורשת חביבה הותיר אחריו השליט הנחמד. חיים פרחי זכור עד היום כאחד מגדולי ארצנו לדורותיה, ובספרי העתים הוא

החוויה המפוקפקת של הימצאות בסביבתו של מעין סטלין למען התקווה – שאכן התגשמה – להקל את גזרותיו על הקהילות היהודיות שתחת שלטונו. כך למשל הוא הצליח להפחית באופן ניכר את מס הגולגולת הכבד שהושת על יהודי צפת. פרחי היה אדם חכם ונעים הליכות, והצליח לשמור על עצמו במשך השנים שעשה בחצר העריץ האכזר, אבל מדי פעם נקלע גם הוא לאש הצולבת. כך קרה כאשר אל-ג'זאר זינק עליו יום אחד בחמת זעם ותלש את אוזנו, ובהזדמנות אחרת הוא קצץ בחרב את קצה אפו. כשהיה אל-ג'זאר עצבני במיוחד הוא אף

חיים פרחי הצליח לשפר במעט את חיי היהודים שחיו תחת שלטון אל-ג'זאר. פרחי שתום העין לצד אל-ג'זאר, 1800
עיבוד תמונה: תמר הירדני

בחצר הגדולה ניצב שעון שמש אותנטי משיש לבן ועמדת טהרה מושקעת במיוחד ברוח הברזיות הסולטניות הנפוצות בתורכיה

מוזכר לא פעם בנוסטלגיה ובהערצה. בזיכרונותיו של יהוסף שוורץ מראשית המאה ה־19 נכתב:

בימים ההם היה איש חסיד וגביר מפורסם כמשנה למלך בעיר עכו ושמו מורנו ורבנו הרב רבי חיים פרחי זצ"ל ממשפחת פרחי בעיר דמשק, ושמו הולך בכל הארץ והוא גדול בעיני יושבי ראשונה במלכות בעיר קושטא ובעיני המלך ... ויהי ביתו פתוח לרווחה, גומל חסד ומיטיב לכל, אהוב למעלה ונחמד למטה, ושפעת חסדיו על כל יושבי הארץ אחינו בני ישראל. ולא ידעו בזמן ההוא מנוגש ושופט כי הוא עמד בפרץ, וכל מה שיצווה ויגזור על כל מושלי הארץ הישמעאלים, כן יעשו. ותהי להם

הנחה מכל מס וכרגא [מס גולגולת] דמלך. ויהי אז בעכו הרשע והאכזר אחמד ג'זיר פאשא, וישם על הגביר הנ"ל עלילות דברים עד ששלח ידו בו וינקרהו עין אחת וחתך ראש חוטמו (אברהם יערי, 'זכרונות ארץ ישראל' א', עמ' 100).

עד הלום

בעולם הגדול זכור אל-ג'זאר בעיקר כמי שהצליח לעמוד מול צבא נפוליאון ב־1799 ולהביס אותו. היה זה כשנה לאחר שנפוליאון כבש את מצרים. צבאו נע צפונה במטרה שאפתנית לכבוש את האימפריה העות'מאנית כולה. יפו נכבשה בתנופה, והצבא הצרפתי התקדם לחיפה כשברשותו ספינות מלחמה משוכללות, קציני הנדסה מובחרים ושרטטי מפות ראשונים מסוגם בעולם המודרני. מה שעמד לרשותו של אל-ג'זאר היה סיוע ימי של הצי הבריטי, עצות חכמות של חיים פרחי, והחשוב ביותר – חרב חדה

אמת המים שבנה אל-ג'זאר נהרסה כליל על ידי צבא נפוליאון. מחליפו סולימאן פאשה בנה אמה חדשה בתוואי שונה מעט, ושרידיה נראים עד היום. קטע מאמת המים בעכו צילום: אושרי רייכר, פיקיוויקי

אבני השיש ששימשו ליצירת
העישורים המרהיבים במסגד נבזזו
מקיסריה, מעתלית ומעכו הקדומה.
הכניסה למסגד אל-ג'זאר
Chadica/flickr

מודיעין שלום

איפה לאכול

רותם

וייצמן 1, עכו
כשר, בשרי, 04-8848040

חומוס רות

דרך הארבעה 20, עכו
כשר, בשרי, 077-5564614

אֶלְגוֹ דוֹלְטֶה

עוזי חיטמן 3, עכו
כשר, חלבי, 04-8727276

עוד באזור

אולמות האבירים

וייצמן 1, עכו
כניסה בתשלום, 04-9956706

הגנים הבהאיים

המרכז הבהאי העולמי
כניסה חופשית, 04-8313131

מוזאון בית לוחמי הגטאות

קיבוץ לוחמי הגטאות
כניסה בתשלום, 04-9958080

שהם תשליב מהמם של עיגולים צבעוניים מסוג שלא רואים בארצנו, וגם לפסיפסים יפהפיים ולעמודי שיש שרבים מהם נשדדו מאתרים רומיים ברחבי הארץ לטובת הפרויקט. בחצר הגדולה ניצב שעון שמש אותנטי משיש לבן ועמדת טהרה מושקעת במיוחד בעיצוב צ'שמ'ה ברוח הברזיות הסולטניות הנפוצות בתורכיה עד ימינו. מקמרת הקשתות המקיפה את המסגד עוברת לאורך חדרים רבים ששימשו בעבר אכסנייה לעולי רגל, בית ספר לילדים ובית דין שרעי מקומי. כל העסק יושב על בור מים עצום שהיה התחנה האחרונה של אמת המים האל-ג'זארי. נראה אפוא שתכניתו של אל-ג'זאר לגרום לדורות הבאים להתפעל ממנו הצליחה לא רע למרות מעלליו. □

שאיימה על החיילים לבל ינסו להימלט מאימת פגזי הספיניות הצרפתיות. נפוליאון צר על עכו במשך שלושה חודשים וגרם לה הרס רב, אך לא הצליח לכבוש אותה ושב נבון ומושפל לצרפת. אל-ג'זאר חגג את ניצחונו וזכה לכבוד רב מצד הסולטן באיסטנבול על שהציל את האימפריה. בניגוד לתקוותם של רוב יושבי הארץ, אחמד אל-ג'זאר מת ב-1804 בשיבה טובה, בגיל מופלג למדי, לאחר שהשיג כמעט כל מה שרצה. מה שהוא רצה מאוד אבל לא זכה לו הוא בן זכר, וזאת למרות המוני הנשים שהיו בהרמונו. שלטונו עבר אפוא לעוזרו הבכיר סולימאן פאשה, וסופם ששניהם נקברו בסמיכות בחצר מסגד אל-ג'זאר בעכו. כשאתם קופצים לביקור בעכו, אל תשכחו בין אולמות האבירים לחמאם לגשת גם למסגד ולומר לשניים שלום.

אם אתם כבר שם, כדאי לשים לב לעיטורי השיש המרהיבים בכניסה למסגד,

תמר הירדני מוסמכת החוג ללימודי ירושלים וארץ ישראל במכון שכת, מורת דרך, מדריכה ביד יצחק בן-צבי, חוקרת ירושלים וסופרת

